

Pécsi Tudományegyetem

„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Takács Zsuzsanna Mária

**Falusi néptanítók élete a 20. század első felében emlékirataik és
naplójuk tükrében**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezetők:

Ambrusné Prof. Dr. Kéri Katalin
egyetemi tanár

Prof. Dr. Horváth Béla DSc
egyetemi tanár

Pécs

2015

A kutatás témája, forrásai

A kutatás középpontjában két kántortanító, Kerekes Géza (1899-1966) és Megyesi (1913-2011) János, valamint egy tanítónő, Koós Olga (1904-1982) emlékiratai, naplói állnak.¹ Mindhárom tanítói visszaemlékezésben összeolvad írásaikban az önéletrajzi emlékezet és a falu történetének bemutatására tett kísérlet, valamint megfigyelhetjük, milyen mértékben jelennek meg Magyarország és a világtörténelem eseményei. A disszertáció alapforrásait így még kiadatlan, primer források, a családok által megőrzött naplók és visszaemlékezések alkotják. Kerekes Géza „*Aranykönyve*”² 1924-től kronologikus rendben rögzíti életének eseményeit Görcsöny község tanítójaként, míg Megyesi János emlékirata 1937-től kezdődően tekint vissza a Siklósbodonyban töltött tanítói pályájára (nyugdíjba vonulásáig), valamint az adott község és lakói életének eseményeire, ez utóbbi esetében a tanító egyes fejezeteiben a témák köré való csoportosítás elvét követte, olykor a kronologikus időrendiséget is figyelmen kívül hagyva. Koós Olga az 1970-es években jegyezte le „*Életem*” címmel életének eseményeit, melyek elsősorban szintén Siklósbodony és Görcsöny településekhez kötődtek, kronologikus rendben. Ezen kiindulóponthoz kapcsolódnak az iskolák történetére és hétköznapijaira vonatkozó, szintén elsődleges források, a tanító(nő)képzők alapításának időszakától kezdődően fennmaradt iskolai értesítők, melyek a diákevek vizsgálatához kapcsolódóan álltak a kutatás fókuszában. A disszertációnak a magyar tanítóképzés fejlődéstörténetét, azon belül is három mintaként szolgáló intézmény működését bemutató fejezeteinek primer forrásaiként szolgáltak a Jászberényi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet 1917 és 1933, a Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1898 és 1918, valamint a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi nevelő- és tanítóintézeteinek értesítői 1901 és 1927 között. A tanító(nő)knek a magyar társadalom rétegződésében elfoglalt helyére és azon belül betöltött szerepére vonatkozó vizsgálatunk során elsődleges forrásként szolgáltak a magyar közoktatáshoz kapcsolódó statisztikai adatok, melyek a korszak népszámlálási adatai és kimondottan a közoktatásügyet feltáró korabeli statisztikák révén állnak a kutatók rendelkezésére.

A disszertáció arra tesz kísérletet, hogy a tanítói naplók alapján ismertesse a tanítók életpályáját egyrészt a saját iskolai tanulmányaik és a későbbi pedagógusi pályájuk során szerzett tapasztalataik, másrészt az adott társadalmi közegben betöltött, arra hatást gyakorló szerepük tükrében, egyúttal jelezve a korszak tanítói létének az egyedi eseteken túlmutató

---

¹ A tanítók teljes nevének használatára, valamint naplók, emlékirataik bemutatására a disszertáció szerzője engedélyt kapott mindhárom családtól, ezért szerepelnek így a disszertáció szövegében.

² Kerekes Géza az „*Aranykönyv*” címet adta naplójának, saját maga írva ezt a kifejezést annak borítójára.

jellegetes elemeit. A visszaemlékezések, mint elsődleges források a tanítói életutak vizsgálata során további adalékokkal szolgálhatnak a kor társadalmi struktúráinak alaposabb – sok esetben egyéb levéltári forrásokkal sem feltárható – megismeréséhez.

Görcsöny és Siklósbodony két egymáshoz közeli település Baranya megyében, Péctől 20-30 kilométer távolságra. Kántortanítók, Kerekes Géza és Megyesi János hozzávetőleg egy évtizednyi eltéréssel léptek a tanítói pályájukra, így válva egyúttal e közösségek krónikásaivá. Koós Olga emlékirata betekintést enged egy fiatal tanítónő életébe, aki házasságkötéséig folytatta munkáját szintén a görcsönyi elemi népiskolában. Írásaik a hasonlóságok mellett sokban különböznek egymástól. Természetesen ez a különbség adódik a három tanító egymástól eltérő társadalmi háttéréből, érdeklődési köréből és abból, hogy Megyesi majdnem tizenöt évvel fiatalabb görcsönyi kollégáitól, azonban egy esetben nagyfokú hasonlóságot fedezhetünk fel, mikor is a két egymástól körülbelül tíz kilométer távolságra lévő községek iskoláiról és az ott folyó munkáról írnak. Emellett Megyesi János emlékiratainak másik fő jellegetessége, hogy nagy hangsúlyt helyezett a település társadalomnéprajzi szempontokat megjelenítő bemutatására, melyet a lakosság hagyományai mellett a különböző etnikumok együttélésének ismertetésekor láthatunk. Fontosnak tartotta azon tevékenységek (ünnepek, hagyományok, mezőgazdasági munkák, stb.) megörökítését, melyek úgy tünnek számára élete végéhez közeledve – már a 21. század elején –, hogy a megváltozott életforma miatt feledésbe merülnek.

A disszertáció szerkezete

A három napló vizsgálata során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy maguk a tanítók mit tartottak érdemesnek arra, hogy megőrizték az emlékezet számára. Milyen fordulópontokat találhatunk életükben, lejegyezték-e ezen eseményeket. A disszertáció nagyobb fejezeteinek kialakításakor így ezen fordulópontok is szerepet játszottak, hiszen az oktatási rendszer egységességéből adódóan bizonyos események bekövetkeztével – mint például a diákévek és annak befejeztével az első tanítói állás elfoglalása, oktatói munka kezdeti időszak, az új iskola (közösség, gyermekek) megismerése, családalapítás, nyugdíjazás, stb. – haladnak előre az életpályák. A disszertáció 8 fejezetből áll, az első két fejezet foglalkozik az elméleti-módszertani keretek, valamint a fő kutatói kérdések felvázolásával, majd a III. és IV. fejezetben a magyar tanítóképzés fejlődéstörténetének rövid áttekintése következik, beleértve azon intézmények kialakulását és működését, ahol a három tanító tanulmányait végezte. A dolgozat nagyobb részét teszi ki a három tanítói pálya ismertetése diák éveiktől kezdődően (V.

fej.), tanítói munkásságuk kezdeti időszakán át egészen nyugdíjazásukig, valamint a tanítónő esetében házasságkötéséig, mely során próbáltuk a hasonlóságot, azon tevékenységi köröket megragadni, ahol közös pontokat találtunk naplóikban és visszaemlékezéseikben (VI-VII. fejj.). Ehhez kapcsolódóan került sor azon települések rövid bemutatására is, ahol tanítói pályájukat töltötték. A disszertáció a kutatói kérdésekre adott válaszokkal, összeggzéssel zárul, valamint a témához kapcsolódó rövid melléklettel.

A kutatás módszerei

A biográfiai kutatások az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományok több területén (mint például a történettudomány, etnográfia, pszichológia, antropológia, szociológia) jelentkeztek. A retrospektív életrajzi kutatás során – írja Szabolcs Éva – visszatekintünk egy életút egészére vagy adott szempontból fontos elemeire, ahogyan az egyén rekonstruálta, értelmezte élete epizódjait.³ Ezen retrospektív biográfiák közé tartozik Koós Olga és Megyesi János memoárja is, mivel mindketten életük utolsó évtizedében vetették papírra életük számukra fontosnak tartott eseményeit. A biográfiák általános jellemzőjét tekintve, azok az életpályákat kronologikusan rendezett életrajzi eseményeket összekötve építik fel, viszont azok a mozzanatok, amint Kövér György is megfogalmazta, melyeknek esetleg még a hiányáról sem tudunk, vagy ha egyáltalán ismeretünk van róla, viszont semmiféle feljegyzés nem áll rendelkezésünkre, komoly akadályát jelentik egy életút rekonstrukciójának.⁴ Ebből következően jelen esetben három életút egészére és azokból kiragadott kisebb elemekre fókuszál a disszertáció, tehát három kronologikusan felépített iskolatörténet mellett láthatjuk a szintén időben előre haladó élettörténeteket. Mindegyiknél megtalálható a történeti kutatások diakronikus módszere mellett a szinkronisztikus is, hiszen nem feltétlenül követjük pontosan a biográfiákra jellemző, minden életeseményre kiterjedő ismertetést, hanem bizonyos esetekben egy-egy sajátos momentumot találunk kiemelve (pl. a VI. fejezet színjátszásra, hétköznapiakra, helyi kisebbségre vonatkozó részei).

Célunk nem a naplók, memoárok analitikus elemzése volt, így nem szövegelemzést végeztünk, hiszen esetükben az életrajzok felépítése, társadalomtörténeti beágyazása az elsődleges szempont és írásaik egy következő szinten való vizsgálata során történhet meg azok mélyebb szintű elemzése. A három életút társadalomtörténetbe ágyazott bemutatására vállalkozott a disszertáció. A kor eseményeit, a tanítók életére ható változásokat követve

---

³ SZABOLCS, 2001: 42.

⁴ KÖVÉR, 2014: 22.

kíséreltük meg felépíteni azt a narratívát a makro- és mikroperspektíva (II.3. fejezet), valamint a dokumentatív-elbeszélő módszer (I.2. fejezet) alkalmazásának segítségével, melyet Koós Olga, Kerekes Géza és Megyesi János írtak. E módszer, mint azt Donáth Péter részletesen kifejti, „*a művelődéstörténet-írásban szokatlanul*” hosszabb idézetekkel, dokumentumismertetéssel és az azt kiegészítő jegyzetapparátussal kísérletet tesz arra, hogy a felidézett szövegeket, vagyis a még ismeretlen forrásokat bevonja a tudományos diskurzusba, a „*szövegek jellege, atmoszférája, fogalomhasználata, azonosságai és különbségei*” segítségével ismertesse az adott kort és jelen esetben az abban az időszakban tevékenykedő tanítókat.⁵ A fejezetek során beemelt idézetek is ezt a célt szolgálják, mivel a kutatás révén feltárt társadalomtörténeti háttér, a disszertációban megfogalmazott gondolatok alátámasztásaként vannak jelen. A naplókából és memoárokból származó idézetekkel a szerző illusztrálni kívánja létrehozóik gondolkodásmódját, beszéd- és írástílusát, a vizsgált korszak hangulatát, nyelvi sajátosságait is, mint ahogy erre Kéri Katalin is felhívja a neveléstörténettel foglalkozó kutatók figyelmét.⁶

A 20. század során a pedagógus társadalom és szakma nagy változásokon ment át és bár a 21. század elejének pedagógusai már más kihívásokkal, feladatokkal, célokkal rendelkeznek, azonban az elmúlt korok – magyar történelmének nagy átalakulásaival teli időszakait megélt – tanítóinak élete is például szolgálhat számukra. A jövő pedagógusai számára adhatnak életükkel egy olyan mintát, melyből megismerhetik, milyen volt egy olyan korszakban tanítóként élni, amikor egy közösség számára ők sok esetben „*kultúrhéroszként*”⁷ jelentek meg, tehát az adott település lakosainak szemében a közösség kulcsfiguráiként, a kulturális élet mozgatórugóiként, a kor legújabb vívmányainak (pl. rádiózás, villanyvilágítás, mozi üzemeltetés, stb.) megismertetőiként tűntek fel.

A kutatás fő kérdései

A kutatás kezdetén már felmerültek az elméleti kereteket indukáló kérdések, melyekhez kapcsolódóan a források feltárásának előrehaladtával folyamatosan generálódtak az újabb, immár a tanítók munkásságára és hétköznapijaira vonatkozó témakörök.

A magyar tanítóképzés létrejöttét, azon belül is a három intézmény kialakulását és azok működését vizsgáló kutatói megközelítést indukáló kérdéskör:

---

⁵ DONÁTH, 2008: XV.

⁶ KÉRI, 2001: 77.

⁷ BASKA, 2011: 118.

- ❖ Milyen jellegű képzésben vettek részt a tanítók és milyen értékrendet hoztak magukkal, illetve vajon milyen közvetített és várt el tőlük az állam a 20. század első felében?
- ❖ Hogyan jöttek létre azok a mintaintézmények, melyek a kutatás során a vizsgálat tárgyává váltak (a Pécsi Püspöki Tanítóképző, a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi tanítónőképzője, valamint a Jászberényi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézete)?
- ❖ Milyen oktatási tevékenység folyt ezekben a római katolikus és állami tanító(nő)képzőkben, kellően felkészítette-e az igencsak sok elvárásnak megfelelni „kényszerülő” falusi tanítókat?

A tanítók naplóit, memoárjait felhasználva melyek azok a csomópontok, melyekből ráismerhetünk a magyar tanítóság közös jellemzőire az általunk vizsgált korszakban:

- ❖ Találhatunk-e olyan csomópontokat a tanító(nő)k naplóiban és visszaemlékezéseiben, melyekből ráismerhetünk a tanítóság közös jellemvonásaira a 20. század első felében a magyar társadalomban betöltött szerepüket illetően?
- ❖ Képet kaphatunk-e arról a tanító(nő)k szemszögéből ezen források által, hogy mi jellemezte a tanítóság mindennapjait, valamint mi módon hatottak saját közösségük életére a vizsgált korszakban?
- ❖ A nők munkába állása kapcsán milyen nehézségek merültek fel egy fiatal tanítónő pályáját tekintve?
- ❖ Helyezhetik-e a naplók és memoárok „új” megvilágításba a tanítói tevékenységet és az azzal szorosan összekapcsolódó mindennapi falusi életet?

A kutatás jövőben való hasznosíthatóságára vonatkozó kérdések:

- ❖ Miért fontos a neveléstudomány, a neveléstörténet számára a falusi tanítók mindennapjainak vizsgálata?
- ❖ Hogyan válhat a biográfia-kutatás a neveléstörténet számára hasznosítható kutatási területté, szolgálhatják-e az elméleti és gyakorlati neveléstudományt? Milyen képzési lehetőségeket nyújthat a 21. század elején a tanárképzés során a neveléstörténeti kutatások közé beemelt forrástípus?
- ❖ Milyen értéket közvetítenek a tanítói élettörténetek, esetleg állhatnak-e a modern kor pedagógusai számára példaként? Tanulhatunk-e a kutatás eredményeként létrejött biográfiákból?

A kutatás eredményei

A kutatás három eltérő szövegtörzset alapján tett kísérletet a tanítók életrajzainak összeállítására, annak bemutatására, milyen volt az a társadalmi közeg, ahol gyermekkorukat töltötték, tanulmányaikat folytatták és később hivatásukat beteljesítették. Nem állítható, hogy Koós Olga, Kerekes Géza és Megyesi János különös, a többi tanítótól teljesen eltérő életúttal rendelkezett, hiszen munkásságuk során nem publikáltak, nem jelentek meg írásaik pedagógiai lapokban, cselekedeteikben nem találhatunk különleges eseményeket, nem álltak helyi politikai pártok élére, Olgából nem vált harcos feminista tanulmányai befejezése után. Mégis életük és munkásságuk hatással volt két település, Görcsöny és Siklósbodony lakosainak életére. A kutatás kezdetén megfogalmazott kérdésekre, elérendő célokra az alábbi kérdéscsoportokhoz kapcsolódóan kísérünk meg választ adni:

❖ **Hogyan válhat a biográfia-kutatás a neveléstörténet számára hasznosítható kutatási területté, szolgálhatja-e az elméleti és gyakorlati neveléstudományt?**

A biográfiai kutatások legfontosabb eleme, miként a disszertáció elején is Szabolcs Évát idézve megfogalmazódott, a tapasztalat ábrázolása az egyén perspektívájából.⁸ Három tanító, három perspektíva, mely alapján feljegyezték mindennapjaikat, visszatekintettek munkásságukra és ehhez társult a kutató szubjektivitása, melynek segítségével válogatott az emlékek és a naplóbejegyzések közül. Megkíséreltük a neveléstörténeti és a magyar társadalomtörténeti kutatás részévé tenni az így kialakult narratívát, hogy a jövő tanítói, tanárai megismerhessék azt az életformát, mely a 20. század első felének tanítói munkásságát jellemezte. A tanítók életpályájának felvázolásakor elsősorban azokra a területekre koncentráltunk, melyek másokkal ugyanúgy megeshettek, mint például a tanítói állások meghirdetése és azoknak betöltéséig zajló események, a tanító leváltásának okai egy-egy településen, milyen jövedelemmel rendelkeztek a tanítók és hogyan jutottak hozzá, milyen kulturális programok szervezésében vettek részt, stb. A tanítók által írt memoárokban, naplókban azokat a töredékeket találhatja meg a kutató, melyeket a közösségek feltehetően legaktívabb tagjai, a közösség életének sokszor formálói, (át)alakítói hagytak maguk után, és a legtöbb esetben nem a széles közönség számára írtak, hanem maguknak, esetleg családjuknak szerették volna megörökíteni és megmutatni életük örömeit és nehézségeit. A

---

⁸ SZABOLCS, 2001: 41.

kollektív identitás, amely az egyéni identitásnak is alapja, Jan Assmann értelmezésében tudatosult társadalmi hovatartozás, tudatos részvétel valamilyen kultúrában és ez a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapul.⁹ Ezek a történetek, melyeket a tanítók saját, valamint közösségük életéről írtak, a pedagógustársadalom saját professziójához kapcsolódó történelmi gondolkodás részeivé válhatnak. Emellett pedig az adott közösségek most élő tagjai, az akkor élt emberek leszármazottai számára csoportidentitásuk meghatározó elemei, akár mint egy új közösség felépítésének alapjai, válhatnak Görcsöny és Siklósbodony lakosságának kollektív emlékezetévé.

❖ **Milyen értéket közvetítenek a tanítói élettörténetek, esetleg állhatnak-e a modern kor pedagógusai számára példaként? Tanulhatunk-e a kutatás eredményeként létrejött biográfiákból?**

A biográfiai kutatások legfontosabb eleme Szabolcs Éva szerint a tapasztalat ábrázolása az egyén perspektívájából.¹⁰ Már a 16. században hangsúlyozta Sir Philip Sidney a történetek pedagógiai értékét, mivel olvasóiknak, hallgatóiknak erkölcsi leckéket adnak, milyen is kellene, hogy legyen a világ és az emberi kapcsolatok, majd a 17. században ezt a nézetet erősítette meg John Dryden, aki szerint a történetek útmutatást adnak számunkra a valósághoz és az erkölcsi értékekhez.¹¹ McAdamsnál olvashatjuk, hogy a történetek elsődleges funkciója már Arisztotelésztől kezdődően az integráció, hiszen bepillantást engednek az olvasónak az emberi természetbe.¹² Diderot szintén azt vallotta, hogy az életrajzok, bár nem lehetnek realisták, mégis pedagógiai szerepet töltenek be, ha híres embereket ábrázolnak és bemutatják azok közéleti erényeit és magánéleti gyengeségeit.¹³ Ha a történetek viszont értékeket, erkölcsi példákat közvetítenek olvasóik számára, akkor a népiskolai tanítók életét megismerve bővíthetjük tudásunkat nem csak hármuk történetével, hanem nyilvánvalóan még több száz, több ezer tanítóra vonatkoztatva is felvázolható egy kép, melyet általános képként értelmezhetünk, azonban nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a hasonlóságok ellenére minden tanító élete különbözik egymástól. Az életrajzi kutatások a szubjektív tapasztalatokra koncentrálnak és a közösségi élet, az identitás, a személyes

---

⁹ ASSMANN, 1999: 133., 138.

¹⁰ SZABOLCS, 2001: 41.

¹¹ MCADAMS, 2001: 160.

¹² Uo. 160.

¹³ LEVI, 2000: 83.

választások kérdéseit célozzák meg.¹⁴ A közösséggel, egy társadalmi csoporttal való azonosság azért is fontos, mivel az egyén azonosulva egy csoporttal átveszi annak értékeit és normáit és így attól biztonságot és önbecsülést kap cserébe.¹⁵

❖ **Milyen jellegű képzésben vettek részt a tanítók és milyen értékrendet hoztak magukkal, illetve vajon milyen közvetített és várt el tőlük az állam a 20. század első felében? Hogyan jöttek létre azok a mintaintézmények, melyek a kutatás során a vizsgálat tárgyává váltak? Milyen oktatási tevékenység folyt ezen római katolikus és állami tanító(nő)képzőkben, kellően felkészítette-e az igencsak sok elvárásnak megfelelni „kényszerülő” falusi tanítókat?**

A tanítók, tanítónők felé elvárásként jelent meg a társadalom részéről, hogy mint a „kódátadó alrendszerek működtetői”¹⁶ koruk polihisztoraiként álljanak egy közösség szolgálatára és formálják azt arra a képre, melyet az állam célul kijelöl számukra, ezért elengedhetetlenül fontossá vált a tanítóság képzése során a megfelelő vallás-erkölcsi nevelés és a növendékekben kialakítandó értékrend középpontba állítása, mely Magyarország területén elsősorban a keresztény ideológián alapuló nevelési formát jelentette, amit pályájuk során az általuk tanított gyermekeknek is át kellett adniuk. A tanító(nő)k képzése során ebből fakadóan meghatározó jelleggel bírt későbbi pályájuk során azon intézmény, ahol tanulmányaikat folytatták. Így került a kutatás egyik fókuszpontjába a magyar tanítóképzés fejlődéstörténete és jelen esetben azok az intézmények, a Pécsi Püspöki Tanítóképző, a Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi rendházának tanítónőképzője, valamint a jászberényi állami elemi iskolai tanítóképző, ahol a három tanító tanulmányait végezte (IV. 1., 2, 3. fejezet). Koós Olgánál pedig még ennél is hangsúlyosabban jelent meg a rend által fenntartott iskolákban zajló képzés és annak hatása nemcsak az ő, hanem diáktársai életére is, mivel polgári iskolai tanulmányait – mely a tanítónői pályára lépők tanulmányainak másik, tipikus iskolatípusa a korszakban – is ezen iskolakomplexum falain belül végezte, így életének meghatározó éveit töltötte a rend tagjai által vezetve a legnagyobb pécsi leánynevelő intézetben. A három képzőről elmondható, hogy a kor rendelkezéseinek megfelelően változott képzésük mind az időintervallum, mind a tantárgyak jellegét és óraszámát tekintve, mely így

---

¹⁴ SZABOLCS, 2001: 41.

¹⁵ LÁSZLÓ, 2005: 182.

¹⁶ BAKACSI-CSÁKÁNY, 2010.

jól szemlélteti a 19. század végének – 20. század elejének magyar pedagógus-, azon belül is a tanítóképzés profiljának változásait.

❖ Találhatunk-e olyan csomópontokat a tanító(nő)k naplóiban és visszaemlékezéseiben, melyekből ráismerhetünk a tanítóság közös jellemvonásaira a 20. század első felében a magyar társadalomban betöltött szerepüket illetően?

A tanítók, mint az adott település értelmiségi elitrétegéhez tartozó személyek jelennek meg, vezető szerepet játszanak a közösség művelődésében, amelynek egyik formáját láthattuk a falvakban zajló színjátszást ismertető fejezetben, valamint életmódjuk példaként szolgált diákjaik és azok szülei számára. A disszertáció a képzőintézmények fejlődéstörténete, az azokban folyó oktatás bemutatása mellett, kísérletet tett a 20. század első felében élő tanítóság a magyar társadalom rétegeiben történő elhelyezésére, érzékeltetve az értelmiség soraiban betöltött szerepét, valamint a tanítónők egyre nagyobb arányban való megjelenésének hatását. A Horthy-korszak jellemző társadalmi rétegzettségének¹⁷ a pedagógus társadalomra, azon belül is tanítóságra vonatkozó sajátosságai szintén kimutathatóak a három tanító életpályájának vizsgálata során. Az alapfokú elemi oktatásban dolgozó tanító(nő)k társadalomban betöltött szerepe és aránya is egyre nőtt a második világháború időszakáig a magyar értelmiséget alkotók társadalmi rétegén belül. A magyar tanítóság a két világháború közötti időszakra az értelmiség legnagyobb számú rétegévé vált, a falvakban és kisebb városokban a közösség vezető, elit rétegéhez tartoztak. Azonban az országra jellemző viszonyokat tekintve elmondhatjuk, hogy nem tartoztak a társadalom középrétegéhez, mivel sem az iskolai cenzus, sem jövedelmük folytán, nem jelenthetjük ki, hogy a kispolgári létnél magasabb életszínvonalat sikerült volna elérniük, sokaknak pedig még ez sem adatott meg. Jövedelmi téren a IX-XI. fizetési osztályba sorolt kistisztviselőkkel álltak egy szinten – az egyházi alkalmazottak (jelen esetben mindhárom tanító) általában még ezt a szintet sem ütötték meg, valamint a fizetés kézhez vétele is gondot okozott. A tanítók működésének színtere szintén meghatározó abban a tekintetben, hogy mely társadalmi osztály tagjai közé sorolhatjuk őket, hiszen más pozíciót töltött be egy nagy, illetve kisvárosban, vagy éppen egy faluban, olykor a tanyavilágban hivatását végző tanító(nő). A népszámlálások adatai alapján¹⁸ megvizsgálva az értelmiség területi eloszlását megállapítható, hogy a falvak esetében az értelmiségi foglalkozásúak aránya erősen redukálódott, legtöbb esetben a jegyző, a lelkész, az

---

¹⁷ GYÁNI-KÖVÉR, 2006: 281.

¹⁸ MAZSU, 2012: 129.

orvos, esetleg a településen élő gazdatiszt, valamint a tanító személyére, mely tendenciát mindkét település Görcsöny és Siklósbodony esetében is megfigyelhetjük.

A tanítói pálya a polgárosuló parasztság, a települések iparosai, kereskedői, valamint az alacsonyabb beosztású hivatalnoki (vasutas és postai alkalmazott) családból származók számára, ahogyan azt a Megyesi- családnál láthatjuk, de a tanítódinasztiának számító Kerekes-családból származó gyermekeknek is a társadalmi mobilizáció, a felemelkedés lehetőségét nyújtotta, mely legtöbb esetben az unokák esetében mutatható ki – többen lettek orvosok, főiskolai/egyetemi tanárok, de a pedagóguspálya minden területén megtaláljuk őket –, azonban a disszertáció jelen esetben nem a három tanító családtörténetét, és a családhoz tartozók életpályájának kutatását tűzte ki céljául, viszont kiindulási alapot nyújthat egy későbbi kutatás számára. A tanítónők esetében inkább az alsó középosztály gyermekeit találhatjuk meg, mint például Koós Olgánál is, akinek szülei a kisbirtokos és hivatalnoki réteghez tartoztak.

❖ **A nők munkába állása kapcsán milyen nehézségek merültek fel egy fiatal tanítónő pályáját tekintve?**

Az általunk vizsgált falvak tanító(nő)inek társadalmi háttere nem különbözött az ország egyéb településein szintén e pályát választóktól. A tanítói hivatást választók nemek szerinti megoszlását és életpályáját vizsgálva, naplóírónk Koós Olga tanítói pályája is tipikusnak mondható, szerepe a település lakóinak életében a gyermekekhez kötődik, családi és közösségi ünnepek alkalmával, mint a „gyermekek öre” és „játzópajtása” jelenik meg, miközben másik oldalon a fiatal egyedülálló nő számára a lakosság részéről sok esetben fogalmazódott meg a párválasztás gondolata. A 19. század második felétől a tanítónők létszámának növekedése a 20. század első felére a tanító pálya feminizálódását eredményezte, hiszen amíg 1882-ben még csak 9,78% a tanítónők aránya, addig Koós Olga tanulmányainak idején (1919-1923) a korabeli népszámlálási adatok szerint 1920-ban 10.905 tanító mellett 8643 nő választotta ezt a hivatást, azaz a tanítók 44,2%-a nő volt és arányuk az 1930-as években is tovább növekedett.¹⁹ Azonban az is elmondható, hogy a tanítónőképzőkbe tanulmányaikat folytatni óhajtó lányok egy része nem készült ténylegesen a tanítónői pályára, hanem az iskola után általában férjhez mentek és családanyai feladataikat helyezték előtérbe, mivel a középréteghez tartozó családok elsősorban nem a munkaerőpiacra való kilépés

¹⁹ Kiss, 1929: 45-47; Az 1920/III-IV., 1926: 472.; Az 1930/III., 1935: 124.

céljából küldték leányaikat a képzőkbe, hanem általános műveltséget és az iskola nyújtotta gyakorlati ismereteket szerettek volna adni számukra, melyeket családanyaként is hasznosítani tudnak. Ráadásul az 1920-as években a már pályára lépő tanítónőktől el is elvárta a társadalom, hogy házasságkötésük után, elhagyva a tanítói hivatást feleségként kamatoztassák a megszerzett tudásukat. A tanítónői pálya az 1930-as évekre egyfajta átalakuláson ment végbe és egyre inkább összeegyeztethetővé vált a feleség szerepével, így az értelmiségi foglalkozásoknál és főleg a tanítónői pálya esetében kezdett kialakulni a családban betöltött női státus és a hivatását gyakorló, kereső nő képének összehangolása.²⁰ Azonban ami egy városi közösség esetében lassan összeegyeztethetővé vált, az egy kisebb település esetében, azon belül is a közösség egyik vezető pozícióját betöltő lakosának feleségként már nem volt elfogadható. A település állatorvosával való házasságkötése után Koós Olga a társadalmi elvárásoknak megfelelően felhagyott tanítónői hivatásával és élete következő évtizedeit gyermekei, később pedig unokái nevelésének szentelte.

❖ **Képet kaphatunk-e arról a tanító(nő)k szemszögéből a vizsgált források segítségével, hogy mi jellemezte a tanítóság mindennapjait, valamint mi módon hatottak saját közösségük életére a vizsgált korszakban? Helyezhetik-e a naplók és memoárok „új” megvilágításba a tanítói tevékenységet és az azzal szorosan összekapcsolódó mindennapi falusi életet?**

A tanítók naplóinak, memoárjainak vizsgálata segítségünkre lehet a korszak falusi életmódjának megismerésében. Sok esetben találhatunk példát arra, hogy egy-egy közösség miként fogott össze, segítette egymást, milyen kulturális programokat szerveztek, de természetesen olvashatunk olyan eseményekről is, melyek vitát szítottak, ellentétet váltottak ki a falvak lakói között. Amennyiben visszaemlékezéseik, naplók teljes szövegét vizsgálánk, több száz ember életét követhetnénk nyomon akár több generáción keresztül is, viszont a disszertáció célja nem Görcsöny és Siklósbodony 20. századi történetének feldolgozása volt. A települések története azért vált bizonyos mértékben fontossá a kutatás során, mivel elkerülhetetlen bemutatni azoknak a községeknek a létrejöttét, fejlődését, ahol a három tanító élt és dolgozott. Ismernünk kell azt, hogy milyen volt a társadalmi összetételük, hány lakosuk volt, milyen távol találhatóak egy nagyobb regionális központtól. Ezek a szempontok mind meghatározóak abban, milyen mértékben tudtak tanítóik hatni a közösség

---

²⁰ GYÁNI, 1988: 378.

életére, tudtak-e változást hozni az ott élők számára és azok engedték-e, segítették-e őket abban, hogy munkájukat minél eredményesebben tudják végezni. Mindhármuk esetében megfigyelhetőek olyan életesemények – baráti kapcsolatok, meghívások (ebéd, vacsora), lányok esetében a tanítónő vagy a tanítók feleségeinek öltözködése stb. – melyek feltehetően a 20. század elején hivatásukat gyakorló tanító(nő)k esetében a települések többségében előfordultak. A tanítóság mindennapjainak feltárását tűzték ki célul a disszertációnak a tanítók munkásságára és életvitelére fókuszáló fejezetek, azonban ezek nem vállalkozhattak mindenre kiterjedően a három tanító hétköznapijainak rekonstruálására a fennmaradó memoárok és naplók hiányosságaiból fakadóan, így azon eseményeket állította a vizsgálat középpontjába, melyek mindhárom esetben megjelentek. Hatásuk ebből adódóan a falvak, Görcsöny és Siklósbodony életére a disszertáció kutatásait tekintve szintén ezen kiragadott események révén figyelhető meg. Kerekes Géza, Megyesi János és Koós Olga munkássága során is megtaláljuk azokat a tevékenységi köröket, melyek a kor tanítói társadalmát szintén jellemezték és így a korszakban élő többi tanító esetében is érvényesnek mondhatóak. Például színdarabok rendezése, dalárda szervezése, levante egyesület vezetése, sportversenyek, kézimunka szakkör, mozi üzemeltetése, kántori tevékenység és hitoktatás, méhészkedés, stb.

A kutatás bővítésének irányai, alkalmazhatósága az oktatás terén

A 20. század első felében, majd a második világháború utáni változásokat is átélte tanítók életéből, munkájukhoz, hivatásukhoz való viszonyukból, kapcsolatrendszereikből és az életük fontosabb fordulópontjaihoz, az országban történt eseményekhez fűzött megjegyzéseikből, az oktatási rendszerről alkotott véleményükből egy olyan kép alakítható ki az elmúlt századra vonatkozóan, az általunk vizsgált naplók, visszaemlékezések révén, melyet a történelemkönyvek lapjairól nem ismerhetünk meg például. Történeteik értékeit, erkölcsi példákat közvetítenek olvasóik számára és a disszertáció így bővítheti azt a tudást, melyet a népiskolai tanítók életére vonatkozóan a három bemutatott életút által kiterjeszthetünk a többi falusi elemi iskolai tanítóra is, bár természetesen eltérések vannak a különböző életpályák esetében. Emlékirataik, naplójuk betekintést engednek a 20. század első felének falusi életmódjába, a lakosság társadalmi rétegződésébe, az egyes osztályokba tartozók munkamegosztásába, hogyan vettek részt a közösség életében, milyen pozíciókat töltöttek be. Ezen témák a disszertáció bővítésének lehetőségét rejtik magukban, mely a további évek kutatásaihoz ad kiindulópontot. A téma bővítésének lehetősége pedig nemcsak kutatói téren értelmezhető szerintünk, hanem az oktatás tekintetében, annak egy játékos formája is

kialakítható lenne a digitális eszközök segítségével. Ugyanis a naplók, memoárok révén megalkotható lenne egy virtuális világ, melyben a hallgatók (érdeklődők) egy interaktív játék részeseként ismerhetnék meg a kor pedagógustársadalmának életvitelét és munkásságát (természetesen nem csak a tanítókra értelmezve).²¹

A tanítóképzők működésének története és ott tanulmányaikat folytató leendő tanítók későbbi életútjának vizsgálata azért is lehet fontos a neveléstudománynak, mivel a neveléstörténet, olvashatjuk Kadriya Salimova gondolatát, azon tárgyak közé tartozik, amely a leginkább befolyásolni tudja a jövő tanárainak magatartását, értékválasztását és azáltal, hogy a nevelés elméletének és gyakorlatának forrásait képezi, fejlődésüket kutatja, hozzájárul az oktatás modernizációjához is.²² Ebből a gondolatból következik, hogy a leendő tanárok képzése során elengedhetetlenek azok az ismeretek, melyek arra vonatkoznak, hogyan alakult ki a pedagógus szakma és milyen fejlődésen ment keresztül intézményrendszere, milyen oktatási tevékenység folyt ezen iskolák falai között és mi történt a növendékeikkel, amikor tanulmányaikat befejezve a fiatal tanító(nő)k elkezdték pedagógusi pályájukat és mi módon töltötték be a társadalom által elvárt szerepüket életük során.

A téziszűzetben felhasznált szakirodalom

Az 1920. évi népszámlálás. III. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. IV. rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve s a népesség ház- és földbirtokviszonyai. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomda R.-Társulat Nyomása. Bp. 1926. (AZ 1920./ III-IV., 1926)

Az 1930. évi népszámlálás. III. rész. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Stephaneum Nyomda Részvénytársaság. Bp. 1935. (AZ 1930./ III., 1935)

ASSMANN, Jan (1999): A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Bp.

BAKACSI Géza – CSÁKÁNY Béla (2010): Egy szegedi néptanító emlékezete. Portrévázlat Gáspár Dezsőről. Ponticulus Hungaricus. 14. évf. 7-8. sz. Eredeti megjelenés: Szeged 2003. 2. sz. 22-27.

---

²¹ A történeti tudat digitalizálására, videojátékok alkalmazására vonatkozóan ld. FOGU, 2011.

²² ESCOLANO, 2007: 134.

http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/limes/gaspar_dezso_elete.html [Letöltés ideje: 2014. 06. 30.]

BASKA Gabriella (2011): Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján. Gondolat Kiadó, Bp.

DONÁTH Péter (2008): A magyar művelődés és tanítóképzés történetéből, 1868-1958. Trezor, Bp.

ESCOLANO, Augustín (2007): Posztmodern vagy későmodern? Új megközelítésmódok az utóbbi évtizedek neveléstörténet-írásában. In: Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban. Szerk.: Bíró Zsuzsanna Hanna – Pap K. Tünde. Gondolat, Bp. 131-148.

FOGU, Claudio (2011): A történeti tudat digitalizálása. Aetas. 26. évf. 176-193.

GYÁNI Gábor (1988): Női munka és a család Magyarországon (1900-1930). Történelmi Szemle. 1987-1988. 30. évf. 3. sz. 366-378.

GYÁNI Gábor – KÖVÉR György (2006): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Bp.

KÉRI Katalin (2001): Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába. Műszaki Könyvkiadó, Bp.

KISS József (1929): Nők a tanítói pályán. Dunántúl Egyetemi Nyomdája, Pécs.

KÖVÉR György (2014): Biográfia és társadalomtörténet. Osiris Kiadó, Bp.

LEVI, Giovanni (2000): Az életrajz használatáról. Korall. 1. évf. 2. sz. 81-92.

LÁSZLÓ János (2005): A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. Új Mandátum Kiadó, Bp.

MAZSU János (2012): Tanulmányok a magyar értelmiség társadalomtörténetéhez 1825-1914. Gondolat Kiadó, Bp.

MCADAMS, Dan P. (2001): A történetek jelentése az irodalomban és az életben. In: Narratívák 5. Narratív pszichológia. Szerk.: László János – Thomka Beáta. Kijárat Kiadó, Bp. 157-174.

SZABOLCS Éva (2001): Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában. Műszaki Könyvkiadó, Bp.

A doktori értekezés témájához kapcsolódó publikációk²³

Könyv:

Megyesi János: *Éjjelente emlékezem...* Szerk.: Takács Zsuzsanna. Görcsönyért Közalapítvány. Pécs, 2008.

Folyóirat:

Erinnerungen von zwei Schulmeistern zwischen den zwei Weltkriegen im Komitat Baranya.

Theorie und Praxis von Pädagogik. 2011. Jahrgang 3. Heft 1. 15-21.

A pécsi Notre Dame „iskolakombinátja”. *Képzés és Gyakorlat*. 2011. 9. évf. 1-2. sz. 57-63.

Két baranyai kántortanító emlékei. *Neveléstörténet* 2012. 9. évf. 3-4. sz. 127-134.

Utolsó napok Fiumében. *Acta Scientiarum Socialium*. 2012. 35. 27-38.

Fiumei tanárok és diákok emlékiratai. *Köztes Európa*. Társadalomtudományi Folyóirat: a VIKEK Közleményei. 2014. 14. évf. 1. sz. 39-46.

Tanulmánykötet:

Egy falu és a Tanítója. In: PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve 2009. Szerk.: Andl Helga - Takács Zsuzsanna. Pécs, 2009, 284-297.

Schulmeister sein in Süd-Ungarn (1937-1974). In: *Erziehung und Bildung in ländlichen Regionen/Rural Education*. Hrsg.: Johanna Hopfner – Claudia Gerdenitsch. Peter Lang Verlag. Frankfurt a.M., 2011, 143-152.

„Nem azért tanultam, hogy falun legyenek nagyleány”. In: *Társadalmi nem és oktatás. Konferenciakötet*. Szerk.: Prof. Dr. Kéri Katalin. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs, 2011. <http://mek.oszk.hu/09600/09689/html/index.html>

A siklósbodonyi cigányok Megyesi János emlékirataiban. In: *Perspektívák a neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból 2011*. Szerk.: Benedek Dániel – Vadász Viola. PTE – Virágmandula. Pécs, 2012. 200-207.

A Pécsi Püspöki Tanítóképző. In: Andl Helga – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben*. 2011-2012. I. kötet. PTE. Pécs, 2013. 194-201.

A tanítók „színháza” a 20. század elején. In: Di Blasio Barbara (szerk.): *A performansz határain*. Kijárat Kiadó, Bp. 2014. 185-194.

A Notre Dame kapujában. A tanítónővé válás első lépcsőfoka. In: Koós Ildikó – Molnár Béla (szerk.): *A tanítóképzés múltja, jelene III*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 2014. 260-269. <http://mek.oszk.hu/13400/13454>

---

²³ A szerző teljes publikációs listája megtekinthető a Magyar Tudományos Művek Tárában: <https://vm.mtmt.hu/www/index.php>

A doktori értekezés témájához kapcsolódóan tartott hazai és nemzetközi tudományos előadások

Mire emlékezünk – mit írunk le? Hagyományos és új források és kutatási helyszínek a neveléstörténet-írásban c. tudományos szeminárium, MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága és a PTE OTDI szervezésében (Pécs, PTE) 2009. november 25.

A görcsönyi kántortanító „Aranykönyve”. IV. Képzés és Gyakorlat Konferencia. "Célok és módszerek a tudásalapú társadalom nevelési intézményeiben" (Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Kaposvár) 2010. április 23.

Erinnerungen von zwei Schulmeistern zwischen den zwei Weltkriegen im Komitat Baranya. 3rd International Conference for Theory and Practice in Education. Intercultural Communication, Multicultural Education (Szent István University Faculty of Economy, Békéscsaba) 2010. május 27-29.

Fiumei tanárok és diákok emlékiratai – Személyes iratok felhasználása a neveléstörténeti kutatásokban. X. Országos Neveléstudományi Konferencia Új törekvések és lehetőségek a 21. századi neveléstudományban (Budapest) 2010. november 4-6.

Egy falusi tanítónő élete a 20. század elején. Társadalmi nem és oktatás c. konferencia, PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola és az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága szervezésében (Pécs-PAB Székház) 2010. november 20.

A pécsi Notre Dame „iskolakombinátja” egy tanítónő emlékirataiban. V. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia. „Nevelés és társadalom”: Hagyomány és megújulás” (Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Kaposvár) 2011. március 25.

Emlékiratok a neveléstörténeti kutatásokban. Három falusi néptanító élete emlékirataik és naplójuk tükrében. Meghívott előadó. Tudományos Nap, Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar és Tudományos Diákköri Tanács szervezésében (Kaposvári Egyetem) 2011. május 2.

A pécsi Püspöki Tanítóképző. „Iskola a társadalmi térben és időben” II. (PTE OTDI és az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottsága rendezésében, Pécs, MTA PAB székház) 2011. május 17-18.

A pécsi tanítóképzés a századfordulón. XI. Országos Neveléstudományi Konferencia, Közoktatás, pedagógusképzés, neveléstudomány – a múlt értékei és a jövő kihívásai (Budapest) 2011. november 3-5.

A pécsi tanítóképzés fellegvárai. Megújuló pedagógusszerepek és pedagógusképzés a Kárpát-medencében Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia. (Pécs, MTA PAB székház) 2011. december 6.

A Notre Dame Női Tanítórend pécsi „idegenlégiósai”. „Iskola a társadalmi térben és időben III.” HuCER 2012 (Pécs, PTE) 2012. május 22-23.

„Legionaries” of the Congregation of Notre Dame in South Hungary. Internationalization in education (18th – 20th centuries) International Standing Conference for the History of Education 34, Society for the History of Children and Youth & Disability History Association (Geneva, Switzerland) 2012. június 27-30.

A Notre Dame rend pécsi “iskolakombinátja”. Meghívott előadó. Magyar Tudomány Napja – Leőwey Klára Gimnázium (Pécs) 2012. november 8.

„Olló, fakanál, palatábla”. A lányok szakképzése a pécsi Notre-Dame-ban. XII. Országos Neveléstudományi Konferencia, A munka és nevelés világa a tudományban. (Budapest) 2012. november 8-10.

Egy falusi népiskola mindennapjai tanítói emlékirataiban. „Iskola a társadalmi térben és időben” IV. (PTE OTDI, Pécs) 2013. április 16-17.

Hasznos(ítható) tudás? A tanítóképzők praktikus tananyaga a 20. század első évtizedeiben. Minőség és Versenyképes Tudás. Neveléstudományi Konferencia, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Pedagógiai és Alkalmazott Didaktika Intézet szervezésében (Kolozsvár) 2013. április 19-21.

Fiumei tanárok és diákok emlékei. VII. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi tudományos konferencia, Kaposvári Egyetem és a Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (Kaposvár) 2013. október 11.

A Notre Dame kapujában. A tanítónővé válás első lépcsőfoka. „Velünk Élő Tudomány” A Tanítóképzés múltja, jelene III. Neveléstörténeti-tanítóképzési Konferencia. Nyugat-Magyarországi Egyetem Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézete (Szombathely) 2013. november 7.

Effect of World War I on the Southern-Hungarian base of Notre Dame Order. International Standing Conference for the History of Education 36, Education, War and Peace, War and Vocational and Technical Education, Institute of Education, University of London (London, England) 2014. július 23-26.

Tanítóképzés Baranyában a 20. század első felében. VIII. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi tudományos konferencia, Kaposvári Egyetem és a Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (Kaposvár) 2014. október 17.